

Н.В.Криворучко,
кандидат економічних наук,
старший викладач
В.Л. Захарченко,
магістрантка
(Бердянський державний
педагогічний університет)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У наш час людський капітал дедалі більше стає передумовою сукупного виробництва, а отже, головним джерелом нагромадження багатства. Професійні, інтелектуальні та фізичні здібності людей — основа нематеріального багатства. Воно також включає теоретичні та практичні знання працівників, їх досвід, уміння і навички; освітні, культурні та морально-етичні надбання суспільства; досягнення науки, техніки та науково-управлінський потенціал; сукупність духовних, культурних, художніх і матеріальних цінностей [3]. Саме це й обумовило актуальність статті.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання формування й розвитку конкурентоспроможності, підвищення якості людського капіталу висвітлені в працях російських авторів Є. Авдокушина, Т. Базарова, А. Булатова, А. Кирєєва, В. Любашевського, В. Рибалкіна.

Ряд аспектів підвищення рівня конкурентоспроможності людських ресурсів в умовах кризи досліджувалися в працях українських учених О. Амоші, С. Бандура, А. Батури, Д. Богині, В. Данюка, Г. Дмитренка, Ю. Довгорукого, М. Долишнього та ін.

Зазначені автори здійснили вагомий внесок у дослідження проблем розвитку людських ресурсів на внутрішньому та міжнародному ринку праці.

Мета статті. Метою статті є дослідження економічних аспектів формування людського капіталу в Україні в галузі освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень розвитку продуктивних сил, виробничих відносин, формування основ інформаційного суспільства в умовах глобалізації об'єктивно визначає головним елементом ефективного виробництва благ та послуг людину, її розумовий та фізичний потенціал, розширене відтворення. Такий процес буде мати місце і динамічний рух при першочерговому створенні відповідних умов генезису вітчизняного людського капіталу як на мікро-, так і макрорівнях [2].

Україна значно поступається за рівнем розвитку людського капіталу розвиненим країнам. Це проявляється у:

– низькій якості життя (за індексом якості життя у 2010 р. наша країна посідала 57 місце, значення субіндексу охорони здоров'я становило 67) [4];

– недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел (держави, домогосподарств та підприємств);

– втраті позицій у розвитку людського потенціалу країни (у 2010 році Україні належала 69-та позиція, у 2011 – 76-та з показником 0,737, а в 2012 — 78-ма) [4].

Однак є і позитивні тенденції. Так, видатки на охорону здоров'я в 2013 році за зведеним бюджетом зросли на 9,6 відсотка до 22533,4 млн. грн., у тому числі за державним бюджетом – на 11,9 відсотка до 3485,1 млн. гривень; видатки на освіту за зведеним бюджетом зросли на 6,1 відсотка до 43568,7 млн. грн., у тому числі за державним бюджетом – на 3,7 відсотка до 12315,8 млн. грн. [4].

Існування зазначених чинників низького рівня розвитку людського потенціалу призводить до негативних соціально-економічних наслідків, серед яких слід виокремити такі:

1. Масштабна депопуляція населення з погіршенням якісних характеристик людського капіталу при значних міграційних втратах населення продуктивного віку та високого професійно-кваліфікаційного рівня. Станом на 1 лютого 2014 року чисельність наявного населення України становила 45410,1 тис. мешканців.

2. Нераціональна демографічна структура населення, що веде до збільшення питомої ваги осіб у віці 60 років і старше (понад 20 % населення) і зменшення питомої ваги осіб у віці, молодшому за працездатний. Середній вік населення України становить 40,5 роки; у тому числі чоловіків – 47,7, жінок – 42,9 років.

3. Падіння показників шлюбності, що призводить до підвищення віку при одруженні, ускладнення процесу кваліфікаційно-освітнього становлення молоді. Також викликає занепокоєння різке збільшення частки позашлюбних народжень, особливо в сільській місцевості. У 2012 році в Україні було зареєстровано 278,3 тис. шлюбів, що на 21,8% менше, ніж у 2011 році. Коефіцієнт шлюбності становив 6,1 на 1000 і коливався від 5,1 на 1000 до 8,2 [4].

Таблиця 1

Позашлюбні народження, %

Рік	1970	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2011
Позашлюбні народження	9,2	8,8	8,3	11,2	13,2	17,3	21,4	21,9

Основна частка позашлюбних народжень (понад 70 %) припадала на жінок у репродуктивній віковій групі 20–34 роки, що за умови збереження існуючих темпів може призвести до того, що кожна третя дитина в Україні буде народжена поза шлюбом. Ураховуючи високий рівень розлучень населення, це означатиме появу низки нових соціальних проблем, вирішення яких потребуватиме значних додаткових фінансових ресурсів та відповідних заходів органів державного управління, пов'язаних із вихованням дітей у неповних сім'ях.

Розлучень у 2012 р. було зареєстровано 49,8 тис., що на 19,5% менше, ніж у 2011 р. Середній коефіцієнт розлучуваності становив 1,1 на 1000 осіб, від 0,5 до 1,8 [4].

Таблиця 2

Кількість розлучень (на 1000 осіб)

Рік	2000	2003	2006	2009	2010 ¹	2011 ¹	2012
Кількість розлучень	3,7	3,7	3,8	3,2	2,7	1,4	1,1

4. Зменшення кількості народжених у нашій країні в розрахунку на 1000 населення відповідно з 11,2 до 10,7 за 2013-2014 рр. при невисокому сумарному коефіцієнті народжуваності (1,2) та значній територіальній диференціації цих показників [4].

Таблиця 3

Коефіцієнт народжуваності

Рік	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Коефіцієнт	7,8	9,0	11,1	10,8	11,0	11,4	11,1	10,7

5. Збільшення рівня смертності населення. У 2012 році в Україні померло 663139 осіб, що становить 14,3 випадків на 1000 осіб. У порівнянні з 2011 роком кількість померлих зменшилась на 0,2%. У регіонах показник смертності коливався від 9,8 на 1000 до 18,6 [4].

Таблиця 4

Коефіцієнт смертності (на 1000 осіб)

Рік	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Коефіцієнт	7,8	9,0	11,1	10,8	11,0	11,4	11,1

6. Високий рівень смертності чоловіків у працездатному віці, зайнятих у базових галузях промисловості, через травматизм, отруєння (40 % 16-річних хлопчиків не мають шансів дожити до 60 років). Унаслідок цього у найбільш продуктивному віці коефіцієнт смертності чоловіків в Україні перевищує аналогічні показники для

жінок, а різниця між очікуваною тривалістю життя жінок та чоловіків досягає 11 років (в окремих областях України до 13 років).

7. Знецінення людського капіталу, яке торкнулося як загального (знань, навичок, розумових звичок, які люди отримують у системі формальної освіти), так і спеціального (знань і умінь, які працівники здобувають у процесі своєї виробничої діяльності безпосередньо на робочих місцях). Масове знецінення освітнього потенціалу стало одним з головних чинників різкого зниження продуктивності праці.

На думку теоретиків людського капіталу, їй слід орієнтуватися на суспільні чи соціальні норми віддачі від інвестицій в освіту, які підтверджують її ефективність. Система освіти, що регулюється і фінансується державою, створює запаси людського капіталу: і чим вища цінність цього капіталу, тим більший економічний вигравш суспільства.

У 2014 р. планується виділити на освіту 107,2 млрд. грн., тобто 6,4% ВВП. Згідно із законом про освіту, на цю галузь держава повинна виділяти 10%, тобто 160 млрд. грн. Крім цього, не враховуються витрати батьків та обслуговуюча інфраструктура (ремонт, меблі, комп'ютери, харчування, транспортування, перевезення учнів тощо), які також потребують коштів. Це величезні інвестиції. У результаті освіта сьогодні вийшла зі сфери традиційного розподілу ресурсів і перетворилася на великий бізнес. Вкладаючи в цю систему значні кошти, суспільство хоче мати на виході високоякісні результати: до закінчення школи — збережене здоров'я дітей, а після вищого навчального закладу — престижну роботу для них та й належну віддачу від її виконання кожним випускником.

8. Низький рівень оплати праці, що є одним з визначальних чинників виїзду економічно активного населення нашої країни за кордон в пошуках праці. У Європі оплата праці сягає 30 % від вартості виробленого працівником продукту, в Україні це співвідношення є меншим 5 %.

Висновки. За умови подальшого зниження рівня розвитку людського потенціалу України слід очікувати таких основних небезпек та ризиків у зв'язку із розвитком проблемної ситуації:

1. Погіршення якісних характеристик відтворення населення, (насамперед – здоров'я) та різке зниження конкурентоспроможності вітчизняного трудового капіталу.

2. Посилення гендерної нерівності, фемінізація бідності і безробіття. Як відомо, населення жіночої статі володіє вищим освітнім потенціалом при зайнятості на менш престижних робочих місцях з нижчою майже на третину заробітною платою, ніж у

чоловіків(у середньому це близько 70 % від оплати праці чоловіків).

3. Знецінення інвестицій в освіту. Викривлена мотивація отримання вищої освіти, відносна легкість її отримання, зниження якості підготовки у вищих навчальних закладах призводить до того, що в сучасних умовах вища освіта загалом не перешкоджає деформації пропозиції на ринку праці, відбувається подальше знецінення дипломів з вищою освітою. В результаті часто випускники ВНЗ “відбирають” робочі місця у випускників шкіл, у випускників середніх спеціальних навчальних закладів [5].

Якщо ці тенденції продовжуватимуться, то більша частина робочої сили буде мати вищу освіту, тоді як на вітчизняному ринку праці бракує фахівців робітничих спеціальностей (попит на робочі спеціальності перевищує пропозицію у шість разів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Криворучко Н.В. Вплив малого та середнього бізнесу на економічний розвиток Запорізької області / Н.В. Криворучко // Соціально-економічні проблеми розвитку в умовах трансформаційного суспільства: всеукраїнська науково-практична конференція. – Полтава, 2006. – С.51-53.

2. Криворучко Н.В. Ресурсний потенціал Запорізької області // Соціально-економічні проблеми та перспективи розвитку підприємницької діяльності : монографія / Н.В. Криворучко – Донецьк, 2006. – С.15-23.

3. Криворучко Н.В. Інтелектуальна власність як ключовий фактор інноваційного розвитку / Н.В. Криворучко // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки (за матеріалами III міжнародної науково-практичної конференції). – Кам'янець-Подільський, 2010. – С.251-254.

4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

5. Проніна І.І. Аналіз рівня життя населення України / І.І. Проніна // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України/ зб. наук. пр. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – Вип. 2. – С. 303-307.

6. Стойко О.Я. Сучасний стан рівня життя населення України / О.Я. Стойко // матер. доп. V Міжнар. конгресу українських економістів “Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку”. — Л. : Інститут регіональних досліджень, 2000. — Ч. 2. — С. 84-87.